

Sovy nemusejí být, čím se zdají

„Profesorská aféra“ vyvolaná nechutí Miloše Zemana podepsat udělení nejvyšší akademické hodnosti Martinu C. Putnovi konečně dozněla. Tečku za ní obstaral úterní ceremoniál, během nějž předal ministr školství Petr Fiala dekrety šesti lidem, kteří je ze Zemanových rukou nepřijali. Co zůstalo, je však několik „univerzitních“ otázek, které stojí za zamyšlení.

DAVID STORCH
biolog

Situace, v níž se o úterním dopoledni sešlo ve staroslavném Karolinu šest nových profesorů, nepatří mezi obvyklé: alternativní profesorská promoce pro skupinu lidí definovanou výlučně negativně – tedy tím, že se nezúčastnili předchozí oficiální „prezidentské“ promoce. Jako jednomu z účastníků mi proto není přesně jasné, čím jménem teď vlastně vstupují do veřejného prostoru: jménem akademické obce, všech letos jmenovaných profesorů, nebo jen za tu šestičlennou a nejasně vymezenou skupinu?

Nezbývá mi než se vyjádřit hlavně za sebe – a doufat, že moje pocity, obavy a představy sdílí i někteří další akademici.

Svatostánky a fabriky

Stav, v němž se nachází naše země, není dobrý. Když jsem před deseti lety pobýval ve Spojených státech, moji američtí přátelé se všichni do jednoho styděli za svou politickou reprezentaci, zatímco jméno České republiky vyvolávalo pochvalnou odezvu. Dnes se za svou politickou reprezentaci stydíme my a Česká republika v zahraničí ztratila většinu svého kreditu získaného na začátku devadesátých let. Má to řadu příčin, které nemíním rozebírat; podstatnější je, co s tím můžeme dělat. Přes veškerou skepsi se domnívám, že právě univerzity a akademická obec mohou hrát zásadní roli.

Univerzity prošly během posledních dvaceti let revolucí, o níž nezúčastněná veřejnost mnoho neví. Zásadně narostl počet studentů, řádově vzrostla vědecká produkce, takže v řadě oborů jsme se dostali na normální evropskou úroveň, v pár případech i na světovou špičku. Zavedli jsme mezinárodní standardy, nejrůznější evaluace, scientometrická kritéria, školy se otevřely světu. Přes všechny nářky nad stavem našeho školství se úroveň velké části vysokých škol bezesporu zvýšila.

Rubem tohoto pokroku je ale byrokratická a komercializace univerzitního provozu a rostoucí pocit, že z univerzity se stávají fabriky na studenty. Univerzity přestávají plnit svou společenskou roli, totiž roli center vzdělanosti národa, center svobodné rozpravy o obecných otázkách týkajících se každého člověka v měnícím se světě. Není náhodou, že někteří čerstvě jmenovaní profesori, kteří se zúčastnili minulých, řekněme „oficiálních“ promoce, zdůrazňovali nadšení pro svůj obor zároveň s explicitním nezájmem o širší kontext dění ve společnosti

Proč by měl akademickou hierarchii stvrzovat a legitimovat nejvyšší velmož země? Profesorská promoce Martina C. Putny

FOTO MAFRA - TOMÁŠ KRIST

a o věci veřejné. Role profesora jakožto intelektuála vyjadřujícího se k veřejným věcem zjevně už pro většinu profesorů není atraktivní, takže se mimochodem oprávněně nabízí myšlenka, že udržování jmenovacího obřadu jakožto státoprávně-ceremoniálního rituálu už opravdu nemá valný smysl. Proč by měl akademickou hierarchii stvrzovat a legitimovat nejvyšší velmož země? Univerzity se přece změnily, nejsou to žádné svatostánky nejvyšší moudrosti, ale zkrátka maximálně efektivní instituce produkující studenty a vědecké poznatky pro účely dané společnosti.

Přestože tento trend je vcelku neodiskutovatelný, takováto vize univerzity je přinejmenším neúplná, a dokonce nebezpečná. Smyslem univerzity je – či by alespoň mělo být – přece jen něco víc.

Zóny neklidu

Když jsem rok před sametovou revolucí nastoupil na Přírodovědeckou fakultu Univerzity Karlovy, s úžasem jsem zjistil něco, co nám na základní a střední škole doslova zatajovali. Totiž že v mém oboru – biologii – se toho mnohem víc neví, než ví, a že to, co se neví, je ve skutečnosti mnohem zajímavější než to, co už se ví. Věci, které nám předtím učitelé předkládali jako hotové, ta-

Role profesora jakožto intelektuála, který se vyjadřuje k veřejným věcem, zjevně už pro většinu nositelů této hodnosti není nijak zvlášť atraktivní

”

kově nejsou ani zdaleka. Začínal jsem chápat, že skutečnost je otevřená, věci a ideje nejsou jednou provždy dány a že záleží jen na nás, co si z toho odneseme. Teprve na univerzitě jsem si uvědomil, že není nějaký nejvyšší arbit, který by určoval, jak věci jsou a jak mají být. To musíme určit sami prostřednictvím svobodné rozpravy a svobodného zkoumání světa.

Tento vtisk z prvních ročníků studia formoval mou představu univerzity jakožto příležitosti – totiž příležitosti vytvořit svobodné a kreativní intelektuální klima, kdy spolu lidé mluví, vzájemně se přesvědčují, hádají

se, nerozumí si, ale někam společně směřují. Pohybují se tak v jakési „zóně neklidu“, v oblasti, kde věci nejsou dané předem, důležité aspekty se teprve začínají vyjevovat a vše může být jinak, než si myslíme.

Nejcennější, co si ze studia může kdo odnést, je tak hluboký náhled netriviality a otevřenosti věci. Smyslem univerzity pak není plnit nějakou konkrétní společenskou objednávku, poněvadž sama společenská objednávka je konstrukt, který v rámci univerzity můžeme, a dokonce máme zpočtybňovat. Smyslem univerzitního fungování je otevírání dosud neotevřeného a společné rozpravě učitelů a studentů. Jen tím se můžeme posouvat za horizont osvědčených mouder a učebnicových pouček, jen tím můžeme dostat požadavkův měníčích se a primárně nesrozumitelného světa.

... a v prach se obrátí

V takové situaci ovšem záleží na tom, jak k věcem budeme přistupovat, na co se budeme tázat a jak přesně to budeme dělat. Tohoto břemene a této svobody nás nikdo nezabaví, nikdo nám ultimátně neřekne, co máme činit.

Role nás, univerzitních učitelů, pak nespočívá jen v předávání poznatků a učení do-

vednostem, ale možná především ve zprostředkování této otevřenosti vůči světu, tedy uvědomění, že jaký bude svět kolem nás, záleží do podstatné míry na nás samých. Nezáleží přitom na tom, zda jsme zrovna profesory – sám doufám, že jsem se o zprostředkování této zkušenosti snažil během celé své univerzitní dráhy. Profesorský titul beru spíš jako závazek, že v tomto usilování je třeba pokračovat a neslevit.

Zdálo by se, že úřad a trh všechno postupně pohlcují, takže na podobné věci není při vysokoškolském a vědeckém provozu prostor a čas. Ale pořád ještě existuje svoboda rozhodnout se, nakolik se poddat zdánlivě nezvratitelným trendům. Nepromarněme šanci udržet univerzitu jako prostor svobodného myšlení a tázání, včetně tázání po smyslu vlastní činnosti. A udržme ji také jako prostor rovnoprávné rozpravy mezi studenty a učiteli. V době rychle se měnícího světa a společnosti, kdy se staré pravdy a národy na řešení problémů rozpadají v prach před našima očima, je to zcela klíčové.

Autor přednáší ekologii na Přírodovědecké fakultě UK a působí v Centru pro teoretická studia.

Text je upravenou verzí proslavy, který přednesl 25. června v Karolinu při předávání profesorských dekretů ministrem školství.

Mašinérie Osvětími je ještě stále v chodu

Já té zabiju, zabiju!! – křičí na jednu figuru jiná a gestem ruky jí hned také naznačuje, jak to udělá. Figury nemají pohlaví, věk ani díky, bez ladu a skladu dokola omílají rozkazy i útržky vzpomínek. Bílé, zafáčované postavy se jen pomalu vy- nořují ze tmy, v níž se vylekaně hledají a míjejí. Poznávají se podle bot, zimního kabátu, tvrdáku nebo brýlí. Opakovaná recitace zvuků vyjadřujících nenávist roste v hádku, v situaci, kdy už dohoda není možná. Je to hra bez děje a bez charakterních postav. Pomalu a nepříjemně vystupuje ze tmy obraz maloměsta, přesnější obraz města předtím a potom ve vzpomínkách těch, kteří to přežili. Člověk někdy těžko chápe, co vlastně v určitém okamžiku skutečně slyší nebo vidí. Nejspíš je to příběh o tom, jak v určitém okamžiku zcela vypovídá službu jazyk, jímž by se lidé mohli domluvit.

Herci – studenti divadelní fakulty – mají za úkol vzbudit dojem počítačové hry. Série groteskních pohybů a často téměř nesrozumitelná a přerušovaná mluva, respektive

absence dialogů v nás navíc mohou vyvolat vzpomínky na ne zcela příjemné situace, na to, jakým způsobem nám starší lidé vyprávějí své vzpomínky (pokud je vyprávějí) a jakým způsobem jsme jim my naslouchali (pokud jsme jim naslouchali). Z interpretace mladých herců je patrná empatie, ovšem i netrpělivost a to, jak je pro ně těžké přijímat svědectví pamětníků ve světě fungujícím na mobilech a webu.

Osvětím funguje

Divadelní představení s názvem *Osvětím funguje* se letos hrálo v Budapešti po celý rok a byl o ně zájem. Na pozvání přátel jsem se na ně vypravil taky, už jen kvůli režisérovi Andrási Jelesovi. Jak jsme se blížili k židovskému komunitnímu centru Bálint Ház (nedaleko synagogy v ulici Dohány), na ulici se scházely skupinky lidí, kteří se evidentně dobře znají. Na podobné performance jako by chodili stále tíživší lidé; ti, co přežili holocaust, a jejich potomci, většinou intelektuálové, a také ti, kterým

ATTILA PATÓ
vysokoškolský učitel
a publicista

STŘEDOEVROPSKÉ OKNO

dochází, že největším maďarským hřbitovem je Osvětím.

Režiséra Andrása Jelese ovšem ani tak nezajímá, co bylo a kdo na jeho představení chodí. Každé divadlo musí být o tom, co se s námi děje nyní. „Chtěl bych spolu s diváky sdílet poznání,“ říká režisér, „že antisemitismus stejně jako proticikánské nálady nebo prostě vylučování celých skupin ze společnosti, neschopnost komunikace a agrese obecně jsou mechanismy, které jednou dospěly až k holokaustu, a mrtvé nejsou ani dnes.“ Všechno to tu pořád je, celá ta mašinérie Osvětími je ještě stále v chodu, mezi námi, na ulici, na

náměstí a hlavně v každodenní komunikaci.

András Jeles se sám narodil těsně po tom, v březnu 1945. V 70. a 80. letech byl jedním z pešťských enfants terribles. Pro jeho režii je příznačný důraz na formální zpracování, jako například ve filmu *Zvěstování* (1984), které natočil s dětskými herci podle *Tragédie člověka* Imreho Madácha. Jelesův filmový sociální experiment *Brigáda snů* (Álombrigád, 1983) byl až do roku 1989 zakázán. Jelese vždy zajímali ti, kteří jsou společností nějakým způsobem zneužíváni – dělníci, trestanci, ženy – a jejich osobní příběhy, které žijí a zanikají s tím, zda je umíme vyslechnout.

O čem nelze mluvit, o tom se musí mlčet. Wittgensteinova věta je v souvislosti s holokaustem citována přesně obráceně: je třeba mluvit o tom, o čem mluvit nelze. I antisemitismus je jako téma tabuizován. *Osvětím funguje* je hra je groteskní, a někdy dokonce i humorná. Na vrcholu napětí, které herci vyvolají, ve chvíli, kdy se zcela zhroutí komu-

nikace, se oněmělí herci shromáždí do kruhu a režisér jim předzpívá lidovou melodii, kterou všichni skandují až do fortissima, jež přejde v ryk fotbalových fanoušků prestižního pešťského klubu Ferencváros (scény promítané na plátně): „Špinavý židi“...

Šedesát párů bot

Ani na konci se však nedočkáme vyústění příběhu, místo něj zůstává pocit nekončícího proudu myšlenek, tak jako se útržky myšlenek nekonečně kupí ve filmu *Soah* Claudi Lanzmanna, jehož leitmotivem je plynoucí řeka. Jako věčný Dunaj, k jehož břehu je na řešením problémů rozpadají v prach 60 párů litinových bot jako vzpomínka na stovky Pešťanů, které v roce 1944 jini Pešťané vyháněli z domů a hromadně je sestřelovali přímo do Dunaje. Ty boty tam jsou proto, aby se to už neopakovalo. Ani v symbolické rovině.

Autor přednáší filozofii na University of New York in Prague